

JUAN. MÜSTILISE KOGEMUSE TÕLKIMISEST **AGNE PILVISTO**

Juba aasta aega olen mõelnud ühest mehest, sünninimega Juan de Yepes y Álvarez. Karmeliitide orduusse astudes võttis ta endale nimeks Juan de Santo Matía, vahetas seda aga veel kord Ávila Teresaga kohtudes ja diskaltseaatide ehk paljasjalgsete karmeliitide reformiga liitudes. Juan de la Cruz, pühakunimega Püha Risti Johannes, mille järgi meie teda tunneme, on ajalukku läinud katoliku müstikute, Hispaania luuletajate, müstilise teoloogia ja kaemusliku elu patroonina ja nüüdseks on ehk veelgi paremini või vähemalt sama tuntud ka poeedi ja teoloogina, kellelt pärineb aja jooksul hoomamatult uusi tähendusi omandanud kujund *noche oscura del alma* ehk „hinge pime öö“ – nimetus, mille all see ühtaegu kohutav, aga sageli vältimatu hingeline nähtus on eesti keeles tuntud.

Ühest küljest tundub mulle, et kõik oluline on öeldud juba Heili Seppa samanimelises „Öölikooli“ saates¹; hinge pimedada öö kujundit on Heili Sepp lahanud kaheosalises artiklis ajakirjas Looming, kus süvapsühholoogiaga tegelevate autorite mõttekäigud vahelduvad valitud katketega eesti kirjanikelt, kellest öö õudust, aga ka transformatiivset potentsiaali on kogenud mitmed². Öös ekslejatele soovitaks seda igal juhul lugeda, või kuulata saadet, mille alguses tsiteeritakse kohustuslikus korras muide ka Juani ennast, ehkki rohkem teda minu mäletamist mööda ei mainita. Küll aga leidub palju muud huvitavat ja vajalikku psüühilisse kriisi sattunute abiks.

Algselt usulise kriisina mõistetud hinge pimedada öö psühholoogilised ja teoloogilised edasiarendused lähtuvad valdavalt Juan de la Cruze raskesti läbitavatest, kohati kuivadest ja skemaatilistest teostest „Pime öö“ ja „Tõus

¹ <https://vikerraadio.err.ee/812850/ooulikool-heili-sepp-hinge-pime-oo>.

² Heili Sepp. Hinge pime öö. Looming nr 6, 2018, lk 860–874.

Karmeli mäele³ (kust pärineb ka Heili Sepa valitud tsitaat), mis mõlemad on tegelikult üksnes täiendavad kommentaarid pealkirjata luuletusele, mis algab ridadega *En una noche oscura*, „Ühel pimedal ööl“.

Tõlked ja tõlgendused

Kaua elasin teadmises, et seda luuletust eesti keeles ei ole. Interneti otsingumootorid selle olemasolu igatahes ei reetnud, aga muidugi mõtlesin sel ajal Jüri Talveti peale ja kui ma pärast mitut kuud (ilmselt meelega) viivitamist otsisin lõpuks üles Talveti tõlgitud luulevalimiku Tartu Ülikooli raamatukogu avahoidlast – 0-korrusel, kuhu sisenedes võtab mõni sekund aega, enne kui tuled valjude klõpsatuste saatel süttivad, ja kus ma alati ära eksin –, avasin raamatu juhuslikult õige koha pealt ja muidugi oli see seal olemas – „Pime öö“. Ja tegelikult on see muidugi juba varem avaldatud „Maailmakirjanduse antoloogias“. Ja ega kedagi teist, kes seda luuletust tõlkida võinuks, nagu hoobilt pähe ei tulegi. (Oli ka kerge pettumus – see on ju *minu* luuletus, ma oleks tahtnud selle ise kunagi ära tõlkida.) Igatahes oli ta juba eesti keeles olemas.

Teisest küljest, ka parima tahtmise juures jäävad kirjanduslugemikes ja luulekogumikes antud ülevaated pealiskaudseks ja luuletused ise kuidagi õhku rippuma – ilma kontekstita ei teki sisseelamisvõimalust. Ometi võiksid nad anda vähemalt maitseproovi, mingi aimduse.

Tsiteeriksin luuletuse viimast salmi:

Ma jäin, ennast jätsin,
nägu vastu Armsama palgeid,
kõik katkes, end jätsin
ja oma mure
liiliate keskele unustasin.⁴

Talveti sõnul tuleks luuletuse sisu mõista kui „kohtumist Jumalaga iseendas“, samas möönab ta kohe saatesõna järgmises lauses, et „mõistagi ei saa keegi keelata seda lugemast Saalomoni Ülemlauluga sarnase, läbinisti meelelis-erootilise luuletusena“.⁵ Kristliku müstika, aga ka laiemalt vana Lähis-Ida kultuuriruumist pärineva müstilise luule austajatele ei tohiks tulla üllatusena, et piirid suhetes Jumalaga on lootusetult hägustunud või

³ Vt nt Juan de la Cruz, *Vida y obras de San Juan de la Cruz*. Koost. Crisogono de Jesus Sacramentado. Madrid, 1955; Juan de la Cruz, *The collected works of St. John of the Cross*. Tlk Kieran Kavanaugh ja Otilio Rodrigues. Washington, 1979. (Kakskeelne väljaanne.)

⁴ Jüri Talvet, *Valitud tõlkeluulet (1970–2020)*. I, Hiliskeskajast modernismini. Tartu, 2021, lk 57.

⁵ Samas, lk 278.

sootuks ära kaotatud ja et Jumalat võib armastada ka sensuaalsete ja seksuaalsete väljenduste kaudu. Traditsiooni alguseks loetakse juba mainitud Ülemlaulu, mida sajandeid peeti üheks eredamaks Jumala ilmutuseks oma rahvale ja millele alles valgustusaja järel hakati vaatama piinlikkustundega. Varakristlik teoloog Origenes, kes mäletatavasti vabanes omal soovil suguelunditest, pidas Ülemlaulu piiblilauludest suurimaks, kuna see väljendavat piibli seesmist õpetust kõige kõrgemas vormis – mis on iseenesest tähelepanuväärne, sest näiteks Jumalast selles laulus juttu ei ole. Täheandab, sõnasõnaliselt ei ole: Origenes tõlgendas lihalikku suhet pruudi ja peigmehe vahel jumaliku *eros*'e väljendusena, kusjuures eelkõige *ihaleva* armastusena määratletud ἔρως (*eros*) ja jumaliku armu kohta kasutatav ἀγάπη (*agape*) on tema käsitluses olemuselt üks ja seesama – armastus, mille abil Jumal lõi ja lunastas maailma.

Üleskutsega „Jooda mind oma suu suudlustega, sest sinu armastus on parem kui vein!“ algava Ülemlaulu taustal on võimaliku inspiratsiooniallikana nähtud Vana-Mesopotaamia religioonidest tuntud nn *hieros gamos*'e ehk jumaliku abielu rituaalset tähistamist, tõenäolisemalt on selle taga aga hoopis tavainimeste pulmalaulu traditsioon, mille kohta on veenvaid näiteid Süüriast (kus rehetas aset leidva nädalase pidustuse raames Ülemlauluga sarnaseid värsspalu esitati). Armastusluule eeskujudele mujalt Vahemere ruumist osutab eksootiline kujundikeel ning mitmeid paralleele leidub ka pruudi-, peiu- ja kooriosadega vahelduvale luulestruktuurile – ehkki Ülemlaulu puhul esineb küll mõningast kompositsioonilist segadust. (Muide, ka eesti regivärsi pulmalaulu žanri juurde kuuluvad mõrsja ja peigmehe hõimude vastastikku ettekantud laulud – veel üks kauge tõend, et ülesehituse poolest võiks Ülemlaul põhineda just pulmalaulul.)

Ülemlaul oli omakorda eeskujuks Juani ühele (või isegi kõige) kuulsamale poemile „Cántico espiritual“, mis on omalaadne, veelgi kirglikum ja valulisem tõlgendus piibli versioonist (Ülemlaulu otsetõlge hispaania keelde olnuks toonastes oludes riskantne): armastusest haavatud pruut oigab valust – igasugune valu ja haavamisega seotud sõnavara on Juanil üldse väga sage – ja küsib kõikjalt oma peigmehe järele, otsib teda meeleheitel, kuni toimub kohtumine ja ühinemine üksildases (paradiisi) aias. Pruuti tuleb tõlgendada hingena (vrd naissoost *alma*, ladina *anima*) ja peigmeest Kristusena, täpselt nii, nagu oli kristliku armastusluule tõlgendamisel ette nähtud juba Origenesest alates. Ilma selle õigesse suunda juhatava seletuseta võib Juani luule oma obsessiivsuses ja destruktiivsuses kalduvas äärmuslikus kires mõjuda haiglaselt – küll on ikka kasulikud ja käepärased need allegoorilised tõlgendused!

Tulles aga tagasi „Pimeda öö“ luuletuse juurde, siis eestikeelses tõlkes torkas silma eelviimane salm, eriti üks värss, pealtnäha süütu, mis lähemal uurimisel sisaldab siiski mitmeid küsitavusi, ja võib luuletuse mõistmisel osutada kaalukaks:

Torniaknast tuul juba ta juukseid sasima hakkas, oma pehme käega riivas mu kaela ja suigutas kõik minu meeled.	El aire de la almena, cuando yo/ya sus cabellos esparcía, con su mano serena en mi cuello hería ,	~ kui mina ta juukseid sasisin ~ oma rahuliku käega ~ mu kaela haavas/vigastas(?)
(Tlk Jüri Talvet, lk 57)	(Juan de la Cruz, 1979, lk 712; Juan de la Cruz, 1972, lk 40)	

Sõltuvalt väljaandest ja oletatavasti käsikirjaliste erinevuste tõttu esineb teises värsireas nii määrsõna *ya* „juba, nüüd“ kui ka isikulist asesõna *yo* „mina“⁶ – mis muidugi muudab teksti tähendust kardinaalselt, kusjuures värssi lõpus esinev verbivorm sobib nii ainsuse esimesele kui kolmandale isikule. Kas armastatud noormehe juukseid sasib tuul või teeb seda „mina“? Kui see tegevus toimub lüürilisest minast neiu käte läbi, siis on see juba märksa kahtlustäratavam, isegi kui neiu all tuleb mõista hinge. Ja kas rahuliku käega (*con su mano serena*) ligineb kaelale noormees või teeb seda tuul? Taas olen kohanud kahesuguseid interpretatsioone ja kujutuspildid, mis nende põhjal tekivad, on täiesti erinevad – kas tuul salmi peaosalisena puudutab nii noormehe juukseid kui neiu kaela või puudutavad neiu ja noormees teineteist? Käsikirjalise materjali ja tekstikriitikaga ma küll paraku tutvunud ei ole, aga kõhutunde põhjal on kiusatus eelistada viimast versiooni. Samas grammatiliselt jääks lause alus „tuul“ sootuks ilma öeldiseta, kui järgnev tegevus toimuks vaid neiu ja noormehe vahel, nii et mingi funktsioon peab siiski ka „tuulele“ jääma. Ja kuna eelmises salmis on noormees juba unne suikunud, võiks muidugi eeldada, et tema enam mingiks aktiivseks või veel enam – vägivaldseks – liigutuseks võimeline ei ole. Aga mine sa tea...

Kõige problemaatilisem ongi hoopis eelviimases värsis esinev verb *hería*, mille tähendusväli on lai ja mis esmatähenduses osutab nii füüsilise kui vaimse valu põhjustamisele: infinitiiv *herir* võib tähendada „vigastama, haavama, haiget tegema, solvama, kahjustama, tabama“ jne. Võrreldes teiste tõlgetega, millest olen lugenud versioone inglise, saksa ja prantsuse keeles, mõjub eesti variandis kasutatud vaste „riivas“ märksa eufemistlikumalt, veelgi enam, et seda teeb just „pehme“ käsi. Üheski muus versioonis

⁶ Kasutatud on juba mainitud väljaannet Juan de la Cruz, 1979 ja teist tõlkevalimikku Juan, de la Cruz, *The poems of Saint John of the Cross*. Tlk Willis Barnstone. New York, 1972. (Kakskeelne väljaanne.)

ei ole ma siiani kohanud nii õrnatoimelist verbi, ikka on eelistatud „haavamist“, „vigastamist“ või isegi „löömist“. Samas sõnastiku järgi kasutatakse verbi *herir* „riivamise“ tähenduses just nimelt siis, kui riivajaks on näiteks päiksekiired või (tuule)õhk, „riivata“ saab ka tundeid, samuti on *herir*’il tähendus „sõrmitsema“ näiteks muusikainstrumentide puhul. Nii et kui riivajaks on tõepoolest tuul, ja grammatiliselt peakski ju olema, siis on Talveti tõlgendus teistest küll lahknev, ent kõige täpsem. Aga mine sa tea...

Kui uurida lähemalt kohti, kus Juan räägib haavamisest ühemõttelisemalt, siis enamasti on tegemist intensiivset piina põhjustava hingelise valukogemusega, olgu siinkohal esitatud (minu tõlkes) mõned näited pruudi ja peiu kaeblemisest luuletusest „Cántico espiritual“:

Como el ciervo huiste habiéndome herido salí tras ti clamando, y eras ido	(Pruut:) Nagu hirv sa põgenesid olles mind <i>haavanud</i> läksin su järele hüüdes, sa olid kaugel ära
también en soledad de amor herido	(Peig:) samuti üksinduses armastusest <i>haavatud</i>
¿Por qué, pues has llagado – aqueste corazón, no le sanaste?	(Pruut:) Miks, kuna oled <i>haavanud</i> seda südant, sa seda siis terveks ei tee?

(Juan de la Cruz, 1972, lk 42, 44, 52)

Haavamise kogemusest kõneleb Juan ka luuletuse „Pime öö“ kommentaaris: 2. värsis tunneb hing, „põledes armutules“, end jumalikust armastusest haavatuna (*se siente estar herida el alma*)⁷. „Armastuse haav“ (nimi sõna „haav“ ehk *herida* on tuletatud verbist *herir*) on üleüldse müstikute meeliskujund, näiteks Ávila Teresa nägemustes materialiseerub see sügava odatorkena südamesse, torkajaks on ingel. Naismüstikute seas paistabki Juan de la Cruze hingesugulane ja mõttekaaslane Ávila Teresa silma just kehaliste ja erootilise alatooniga kirjelduste poolest – valu- ja naudinguaistingud kanduvad tal seestpoolt väljapoole, meeleliselt tajutavasse sfääri – ehkki „armastuse haava“ erootilisele käsitlusele panid tegelikult aluse juba keskaegsed, samuti valdavalt naismüstikud, kes omakorda tuginesid patristiliste autorite tõlgendustele ikka sellest samast Ülemlaulust.

Kui uurida pisut konkreetseid salme ja nende tõlgendusi, millele nimetatud kujund tugineb, tuleb usaldada end piiblitõlkimise (kohati kaootilise) traditsiooni meeleva. Eesti keeles hüüatab neiu Ülemlalulu 2. peatüki 5. salmis, et „olen armastusest **haige!**“, ja Heebrea piiblis seisabki viimase sõna koha peal partitsiip תלוי „haigestunud e haige või nõrkenud e nõrk“. Vulgatast võib lugeda *amore languo*, „armastusest nõrken“

⁷ Juan de la Cruz, 1955, lk 826.

(või: olen nõrk/jõuetu/väsinud/rammetu; kõlamänguna tahaks veel pakuda „armastusest längun ~*languo*“). „Haavamise“ tähendus saab niisiis pärineda vaid Septuagintast ehk piibli kreekakeelsest tõlkest ja nii ongi: τετραμένη ἀγάπης ἐγώ, „ma [olen] armastusest haavatud“. (Muide, kuna Juani kommentaarist lähtuvalt käib jutt jätkuvalt hingest, siis hispaania keeles ei kõla sugugi ebatavaliselt näiteks väljend *herido en el alma*, mille ligikaudne tõlge võiks olla „hingest või hingepõhjani haavatud“ või *herida en el alma* ehk „hingehaav“.)

Sõltumata sellest, kas „Pimedas öös“ on kaela peale tekitatud haav või on seda kõigest käega riivatud, on see puudutus muu hulgas siiski ka füüsiline. Aga miks just kaela peale? Sellegi kujundi algupära võib ulatuda tagasi Ülemlauluni, täpsemalt 4. peatüki 9. salmini, ja sedakorda sobiks algallikaks paremini ladinakeelne Vulgata: *vulnerasti cor meum soror mea sponsa vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum et in uno crine colli tui*, ligikaudses tõlkes: „oled **haavanud** mu südant, mu öde, mu naine, **haavanud** mu südant ühega oma silmadest ja ühe juuksesalguga oma **kaelal**“. Siin on haavatavaks muidugi süda ja haavajaks kael ise, või õieti juuksekarvad kaelal, ja peale selle silm – aga igal juhul kasutab ka Juan sama piiblisalmi töötluses (luuletuses „Cántico espiritual“) vigastamise verbi: *y en uno de mis ojos te llagaste*⁸, „~ja ühest mu silmast said sa **haava(tud)**“. Heebrea ega kreeka keeles ei ole muide „vigastamisest“ või „haavamisest“ jälgegi, niisamuti eesti keeles: „Oled **pannud** mu südame **põksuma** / ainsa pilguga silmis, / ainsa lüluga oma **kaelakeest**.“ „Kaelakee“ on *hapax*, mis esinebki ainult selles piiblivärsis, ja ehkki selle tüves on olemas sõna „kael“ ehk רֶאֶץ (vrd רֶאֶץ־וְרֶאֶץ), ei saa milleski lõpuni kindel olla. Sama tekstikohta on eksegeesinud ka üks teine Juan, Risti Johannese kaasaegne frantsiskaan Juan de los Angeles, ehitades sellele üles oma õpetuse jumalikust haavast – Juan de los Angelese müstilisse teoloogiasse ma aga parema meelega enam ei süüviks. Siinkohal tuleks ilmselt mõneti antiklimaktiliselt möönda, et teoloogilised õpetused põhinevadki pahatihti piibli tõlkimisega kaasnenud arusaamatustel.

Mida mõtles nende kujundite all Juan de la Cruz ise? Või kui palju ta üldse *mõtles*, luues oma luuleteosed, millest nii mõnedki pidid tal vangistuses meeles (kõrvus? silmis?) püsima ilma paberi ja kirjutusvahendita, mis anti talle alles hiljem. Oma paksudes „Pimeda öö“ luuletuse kommentaarides ei jõua ta kaugemale kolmandast stroofist – ja sealt muidugi lähebki asi kõige kahtlasemaks. Siin tahaks kohe korrata Tõnu Õnnepalu mõtet, et autori vajadus oma teoseid kommenteerida, neid justkui „õigemale“ teele

⁸ Juan, de la Cruz, 1972, lk 48.

suunata, tekib õudustundest, et tema teosed räägivad talle vastu või räägivad välja midagi, mida ta „üldse ei tahtnud“...⁹

„Pimeda öö“ luuletuse kujundite järgi võib ajada väga kaugemale ajas, aga ka (kirjandus)ruumis: teised kommenteerijad, s.t mitte autor ise, on lisaks Ülemlaulule tuvastanud teose eeskujuks peetava Garcilaso ekloogi, kus kõneldakse muuhulgas ööst, mis *hizo que de mi choza me saliese / por el silencio de la noche oscura*,¹⁰ „pani mind oma hütist väljuma, läbi pimeda öö vaikuse“, ning millest kristlik poet Sebastian de Cordoba oli kirjutanud oma versiooni *a lo divino*, s.o loonud algselt sekulaarsest teosest religioosse suunitlusega ümbertöötuse, mis oli Hispaania kirjanduse kuldajastul levinud praktika. Ka Juani luuletuse lõpus mõnevõrra ootamatult ilmuv müürisakk (*almena*, Talvetil „torniaken“) järgneb Cordoba luuletuses loogiliselt kindlusetorni ronimisele, Juanil ei luba aga miski varasem aimata sündmuspaigana kindlust. Viimase värssi liiliad, *azucenas*, pärinevad arvatavasti Ülemlaulu armustseenist.

Käibel on muuseas veel üks lugu Juani vangiperioodi loomeimpulsside kohta: nimelt olla ühel öösel kusagilt kaugelt tänavalt tema haisvasse kongi kostunud populaarne *villancico* laadis lauluke, mille ilust oli ta sattunud ekstaasiseisundisse:

Muerome de amores	Olen armastusest suremas
Carillo, ¿que hare?	Mu armas, mis teha?
-¡Que te mueras, alahe! ¹¹	Ah sure siis, <i>alahe!</i>

Juani luuletused on vähemalt hispaania keeles väga musikaalsed, osutatud on isegi lapsepõlve viletsates linnaosades kuulnud islamimuusika võimalikele mõjudele. *Lira*-vormis „Pimeda öö“ luuletuse pani ta tõenäoliselt kirja Andalusias, araabia luule ja muusika keskuses, aga see ei pruugi muidugi midagi tähendada. Aga kuulakem siis teda ennast, täpsemalt luuletuse „Pime öö“ nelja viimast salmi¹²:

⁹ Tõnu Õnnepalu, Thérèse – Ainus armastus. Tallinn, 2021, lk 310. Ajaloolise tõe huvides tuleb siinkohal muidugi mainida, et mõlemad autorid – nii François Mauriac, kelle kohta Õnnepalu sõnad peamiselt käivad, kui ka Juan de la Cruz – kirjutasid oma saatetekstid muu hulgas katoliku kirikut silmas pidades. Huvitaval kombel jäi Juan lõpuks inkvisitsioonile „vahele“ just nimelt ühe oma luuletuse usulist tähendust selgitava kommentaariga, ja mitte luuletuse endaga (see juhtus postuumselt).

¹⁰ Margaret Wilson, San Juan de la Cruz: poems. London, 1975, lk 46.

¹¹ Juan, de la Cruz, 1972, lk 13; see ilu jääb siinses tõlkes küll paraku tabamata.

¹² Originaalile järgnev ingliskeelne variant on valitud kaunikõlalise ja õnnestunud rütmilis-riimilise tõlke tõttu, kõrvutuseks eestikeelsele tõlkele, mis on teostatud vabavärsis.

¡Oh noche, que guíaste!
¡Oh noche amable más que la alborada!
¡Oh noche que juntaste
Amado con amada
amada en el Amado transformada!

En mi pecho florido,
que entero para él solo se guardaba,
allí quedó dormido,
yo le regalaba,
y el ventalle de cedros aire daba.

El aire de la almena,
cuando yo sus cabellos esparcía,
con su mano serena
en mi cuello hería,
y todos mis sentidos suspendía.

Quedé y olvidéme,
el rostro recliné sobre el Amado;
cesó todo, y dejéme,
dejando mi cuidado
entre las azucenas olvidado.

(Juan de la Cruz, 1972 lk 38, 40)

O night, my guide!
O night more friendly than the dawn!
O tender night that tied
lover and the loved one,
loved one in the lover fused as one!

On my flowering breasts
Which I had saved for him alone,
he slept and I caressed
and fondled him with love,
and cedars fanned the air above.

Wind from the castle wall
while my fingers played in his hair:
its hand serenely fell
wounding my neck, and there
my senses vanished in the air.

I lay. Forgot my being,
and on my love I leaned my face.
All ceased. I left my being,
leaving my cares to fade
among the lilies far away.

(Juan de la Cruz, 1972, lk 39, 41;
tlk Willis Barnstone)

Oh öö, kes mind juhataksid,
oh öö, koidust lahkem,
oh öö, kes sa liitsid
Armsama Armsamaga,
Armsama Armsamaga ühte sulatasid!

Minu õitsval rinnal,
mida üksi temale olin ma hoidnud,
ta unele suikus,
teda hellitasin
ja seedrilehvikud õhku saatsid me üle.

Torniaknast tuul
juba ta juukseid sasima hakkas,
oma pehme käega
riivas mu kaela
ja suigutas kõik minu meeled.

Ma jäin, ennast jätsin,
nägu vastu Armsama palgeid,
kõik katkes, end jätsin
ja oma mure
liiliate keskele unustasin.

(Tlk Jüri Talvet, lk 56–57)

* * *

Kui üritada nüüd vahekokkuvõttena sõnastada probleem, millest Juani luuletuse lugemise järel enam mööda vaadata ei saa, siis oleks see kahtlemata spirituaalsuse ja seksuaalsuse vahekord, olgu see siis integreeriv või vastastikku välistav. Ja ehkki paradoksaalsust on peetud müstitsismile olemuslikuks, siis seksualiseeritud keelekasutus ja kujutluspildid on müstilises kirjanduses sajandeid olnud vastuolus seksuaalelu täieliku vältimise või vähemalt teisejärguliseks pidamisega. (Mõnevõrra „edukamad“ selle vastuolu lahendamises on olnud mõningad islami ja judaismi müstilised õpetused, milles abieluline suguühe oli osa spirituaalsest praktikast; sümbolne vastassugupoolte vahekord on olemas juudi kabalas, mis taotleb mehelike ja naiselike jumalike printsiipide (*sephirot*) ühinemist, ja sufi müstikas, mis võttis kasutusele islamieelsele armastusluulele (*qasida*) tunnusliku kaotatud armsama otsimise motiivi.)

Müstitsismi uurijate seas on nõutus kestnud juba sajandeid. Ja nõutuks teeb see ka lugeja, kes kuuleb müstilist luuletust esitatavat seksikal naishäälel Youtube'is, ja tahab samas usaldada ka Juani ennast, püüda näha armastaja ja armastatu vahel toimivas vastavalt hinge ja Jumala vahel toimuvat, suutmata päriselt oma silmi uskuda. Sublimatsioon – ütleks võib-olla tänapäeva haritud lugeja. Aga sellele määratlusele, mis kõlab nagu (varjatud) süüdistus, tahaks vastata Simone Weil' sõnadega: „süüdistada müstikuid

selles, et nad armastavad Jumalat seksuaalse armastuse kaudu, oleks sama, mis süüdistada maalikunstnikku materiaalsest ainekannest koosnevate värvidega maalimises. Meil ei ole midagi muud, millega armastada.¹³

Aga loomulikult teeb see nõutuks – või peaks tegema – ka tõlkija. Sest lõplikku vastust ei ole ei religioonis ega meis endis ja samas ei ole võimalik tõlkida midagi, mille tähendust ja mille kirjutamist ajendanud impulsse pole õigesti ära tuntud ega mõistetud. Ometi tahaks ju teada, kuidas see luuletus ikkagi võimalikuks sai. Mis hingesoppidest see võrsus? Ja see toob mind Juani endani.

Elu

Mul on raske seletada sidet, mida tunnen selle 16. sajandi Hispaania mehega, kelle väljanägemine oli ilmselt eemaletõukav, kes lapsepõlves kogitud nälja tõttu kannatas juba varakult luude ainevahetushäirete rahhiidi all, mis moonutas ta keha jäädavalt, nagu ka vangis veedetud kuud, mis jätsid armid ta seljale ja õlgadele – ning millest saadud terviseriketesse ta lõpuks võib-olla ka suri. Aga – *oh dichosa ventura* – ikka leiame oma õiged autorid just siis, kui mitte millestki muust ega kellestki teisest pole abi, kui on tekkinud kahtlus iseenda elu tõelisuses ja läbielamiste tähenduslikkuses – sest kõigil on ju kogu aeg igasugu kogemusi, ja mis siis sellest? Miks pidada omaenda või üldse kellegi elu kuidagi eriliseks?

Juan sündis Fontiverose linnakeses, mitte väga kaugel temast veidi vanema, samuti müstikuna tuntud Püha Teresa sünnipaigast Ávilast, võimalik, et aastal 1542 – see aastaarv on saadud tema vanuse lahutamisel surma- daatumist aastal 1591. Juani ema Catalina oli tõenäoliselt mauri taustaga vaene kangur ja isa Gonzalo pärit rikkast siidikaupmeeste, nn *converso*’de ehk juudiusust katoliiklusele pöördunud perekonnast Toledos. Ühel oma ärireisidest kohtas Gonzalo väikeses kangrutöökojas orbunud ja varatut Catalinat, kellesse ta pidi nii hullusti ära armuma, et hoolimata pere vastuseisust abiellus neiega aastal 1529, mille tagajärjel pojast viivitamatult lahti öeldi. Mõnevõrra ebataavalisel kombel – üldjuhul abielu tõstis naise staatust, mitte ei langetanud mehe oma – sai Gonzalost naise eeskujul elukutseline siidikuduja, põhjuseks arvatavasti naise moslemi päritolu. Olu- de sunnil pidid nad eluaseme leidma islamiusku pöördunud *barrio*’tes,

¹³ *Reprocher des mystiques d'aimer Dieu avec la faculté d'amour sexuel, c'est comme si on reprochait à un peintre de faire des tableaux avec des couleurs qui sont composées de substances matérielles. Nous n'avons pas autre chose avec quoi aimer.* Simone Weil. Œuvres complètes V. Toim André A. Devaux, Florence de Lussy, Géraldi Leroy, Anne Roche, Simone Fraisse. Pariis, 1988, lk 170.

Fontiverose viletsaimates ja vaeseimates rajoonides. Abielust sündinud kolmest pojast noorim Juan kaotas juba 2-aastaselt isa, kelle surm raskendas pere toimetulekut veelgi. Lesena Toledosse mehe sugulaste juurde abi otsima minnes tõrjuti ema Catalina julmalt tagasi. Juani vend Luis suri lapsena alatoitumuse kätte ja pere vanimal pojalt Franciscol ei õnnestunud kirjaoskamatus tõttu tööd leida, ehkki muidu tunti teda igati heasüdamliku, veidi lihtsameelse inimesena. Näljast ja toitainete puudusest tingitud luuhaiguse tõttu ei kasvanud väikevend Juan pikemaks kui poolteist meetrit, kuid osutus vaimselt võimekaks, saades hariduse kõigepealt vaestele mõeldud lastekoolis. Teismelisena võeti ta põetajana tööle Medina del Campo haigemajja, mille juhataja, olles märganud poisi taibukust, saatis ta kohalikku jesuiitide kooli algharidust omandama. Jesuiitide asemel ühines Juan aga seejärel hoopis karmeliitide orduga, õppis aasta aega noviitsina orduseadust, kuni saadeti neljaks aastaks Salamanca ülikooli filosoofiat ja teoloogiat õppima.

Haridus, mille ta sai, oli eeskujulik: kindlasti õppis ta tundma Aristotelest ja Aquino Thomast, kelle „Summa Theologiae“ oli ülikoolide toonane tüvitekst, jesuiitlikus koolis pidi ta ilmselt kokku puutama ladina autorite ja sealhulgas renessansluule eeskujude, poetide Vergiliuse, Horatiuse ja Ovidiusega, ehkki nende otsest mõju Juani loomingus tunda ei ole – küll aga võib aimata laene ja ülevõtte kaasaegsetelt autoritelt, kelle suhe antiigiga oli lähedasem. Tema loomingu põhjal on mõjutajatena esile toodud ka kirikuisasid Augustinust, Gregoriust jt kristlikke autoreid ning karmeliitlikke teolooge, nagu John Baconthorpe. Andeka üliõpilasena võinuks temast saada akadeemik, ometi polnud see elu tema jaoks – ikka otsis ta vaikesid hetki kontemplatiivseks palveks.

Otsustav pööre toimus aastal 1567, kui ta kohtus Ávila Teresaga, kes veenis teda liituma karmeliitide reformimisliikumisega, mille eesmärgiks oli naasta esialgse range, vaimset eraldumist ja hingelist alastust taotleva usu juurde. Meenutagem, et alles hiljuti oli Euroopast üle käinud protestantlik usupuhastus ja vastureformatsiooni laines, millega kaasnes katoliiklike ordude tagasipöördumine oma algpõhimõtete juurde, said hoo sisse ka uued, sügavamad pühendumist taotlevad ja Jumalaga isiklikumat suhet loovad liikumised, nende hulgas paljasjalgsed karmeliidid. Samal ajal tugevnes rekonkista järelmõjuna Hispaania inkvisitsiooni haare, mis oma vaatamängulisuses oli iseäranis julm võitluses nn hereetikute vastu. Peamiselt oli nende tegevus suunatud juutide ja moslemite kõrvaldamisele kas sundkonversiooni, väljasaatmise või mõrvamise teel, mistõttu on seda nimetatud ka utilitaarseks genotsiidiks.

Inkvisitsioonist ei jäänud päriselt puutumata ka Juan – usupoliitiline atmosfäär oli pingetest paks ja mitmed Juani ajal ülikoolis õpetanud „teisitimõtled“ pandi vangi, sh Luis de Leon, kelle peamiseks kuri-teoks inkvisiitorite silmis osutus Laulude Laulu ehk Ülemlaulu tõlge ja kommentaar, seda, tõsi küll, ennekõike seetõttu, et tõlge seadis kahtluse alla Vulgata autoriteedi.¹⁴ Juan, kelle hilisem poeem „Cántico espiritual“ põhines teatavasti samal Vana Testamendi teosel, pidi siiski varakult mõistma, et oma loomingu avalikustamine võib kaasa tuua vabadusekaotuse.

Ávila Teresaga reformi läbi viies asutas Juan esimese meestele mõeldud diskaltseaatide kloostri ja järgmistel aastatel määras Teresa talle juhtivaid rolle mitmete reformeeritud karmeliitide loodud hariduslike ja usuliste asutuste eesotsas ja kõik näis arenevat tõusujoones. Kuid usupoliitiliste konfliktide keerises sattus lõpuks vangi ka Juan ise – kusjuures tema vastasteks ei olnud mitte inkvisiitorid, vaid tema oma usuvennad, reformeerimata karmeliidid, kes võtsid ta kinni usu-uuendustest loobuma sundimiseks. Pärast arreteerimist lasti Juan esialgu lahti, kuna ta aga oma põhimõtetest loobuda ei kavatsenud, vangistati ta taas – seekord rööviti ta salaja ja suleti Toledosse kloostrikongi, jättes sõbrad ja kolleegid teadmatusse tema asukoha ja tervisliku seisundi suhtes. Teresa kirjutas lõputult palve- ja kaebekirju, aga asjatult.

Vangistamine oli monastilises praktikas tavapärane meede eksinud munkade, nunnade ja preestrite õigele teele suunamiseks – sisuliselt oli tegemist piinamisega, ja kuna Juani peeti eriliselt ohtlikuks mässajaks, koheldi teda teisel korral kinnivõetuna vastava karmusega, mille juurde käis ka regulaarne peks. Kongis, millel puudusid aknad ja mis oli riidekapi suurune, peeti teda täielikus isolatsioonis, isegi valvuril oli keelatud temaga suhelda; toit, mis visati kongi põrandale, oli sageli halvaks läinud ning tema potti vahepeal välja ei viidud – ekskrementidest tulev hais tegi Juani haigeks. Ajapikku mädanesid riided talle keha külge, mis oli nakatunud parasiitidest; suvine palavus ei lasknud tal hingata, talvine külm oli talumatu. See olukord kestis kokku kuus kuud, kuni tema valvur vahetus uue vastu, kes halastusest andis Juanile paberit ja tinti, niiti ja nõela – väikesed asjad, mis võimaldasid tal lõpuks pääseda. Tajudes, et surm on ligi ja kauem tema tervis selles kongis vastu ei pea, hakkas ta tasapisi kannatlikult lukukruvisid lahti keerama, linadest valmistas ta salaja köie. Vangist

¹⁴ Piiblis ja eriti Ülemlaulus esinevat erootilist, inimliku armastuse keelt kasutasid Jumalaga ühinemise kirjeldamiseks ka Juani kaasajal tegutsenud hereetilisteks müstikuteks peetud nn *alumbrados*, *beatas* jt, kes pidasid end jumalale allutamise või andumise läbi juba päästetuks, kutsudes sellega esile inkvisitsiooni hukkamõistu ja tagakiusamise.

saadetud kirjas võrdleb ta ennast alla neelatud Joonaga, kelle vaal on tundmatus sadamas „välja oksendanud“.

Tema kaasaegsed on aga meenutanud, et sellel pimeduseperioodil langes Juanile osaks kõige vägevam Jumala arm, ja et mitte kunagi polnud ta kogenud sedavõrd magusat õnne ja joovastust. Vangis sai Juanist luuletaja.¹⁵

Allí me hyrió el amor y el corazón me sacava. Díxele que me matase pues de tal suerte llagava yo me metía en su fuego sabiendo que me abrasava [...] en mí por ti me moría y por ti resucitava que la memoria de ti daba vida y la quitava.	There did love so sorely wound me And my heart from me withdrew. I entreated him to kill me Since he wounded me so sore. And I leaped into his fire Knowing it would burn the more. [...] In myself for you I perished Yet through you revive once more, Whose remembrance gives me life Which it took from me before.
---	--

Ma ei tea, mida Juan oma pimedas üksinduses läbi elas – kindel on vaid see, et valguse, Jumala ja pääsemiseni jõudis ta olematusekogemuse – anihilatsiooni läbi, millele on ta üles ehitanud ka oma kaheosalise „Pimeda öö“ luuletusele pühendatud umbes kolmesajaleheküljelise kommentaari. Valdav osa „Tõusust Karmeli mäele“, s.o luuletuse esimesest kommentaarist, tegeleb kannatlikkust ja pingutust nõudva askeesiga, aktiivse vaimse treeninguga, et vabaneda mälu, intellekti ja tahte sisudest. Teadlikult tõrjuda tuleb isegi Jumala saadetud nägemusi ja sõnumeid, sest tegelikuks kohtumiseks, ühinemiseks Temaga peab vabanema *kõigist* kujutlustest, viibima tühjas ja passiivses ootusseisundis, teadmatuses, tundmatuses, vabanenuna mälestustest, mõtetest ja soovidest, mis on Jumala ligipääsule vaid takistuseks (pealegi ei saa kunagi kindel olla, kas kogetud jumalik kommunikatsioon ei pärine hoopis Saatanalt). Öö juurde, mille Juan jaoatab niisiis aktiivseks ja passiivseks, käib viimaks ka hülgamine ja mahajätetus Jumala poolt, mis on võrreldav Jeesuse ristisurmaga – hing kogeb, et Jumal on ta surema jätnud, mis läbi tühjeneb ta oma inimlikust sisust, taandudes eimillekski.

Pimedas urkas, kus keegi teda ei näinud, kus keegi teda kuid isegi mitte ei kõnetanud, võis tema seisund tõepoolest olla ligilähedane olematusele, kui polnuks füüsilist piina, mis jätkuvat elusolu pidevalt meelde tuletas. Ta jäi küll ellu, aga miski temas suri – suri uueks eluks. Aga nagu öeldud, ma ei tea, mida ta tegelikult tundis.

¹⁵ Luuletusest „Super flumina Babylonis“ eestikeelset versiooni ei ole, niisiis on need originaal ja ingliskeelne tõlge võetud Roy Campbelli kakskeelsest väljaandest „The poems of St. John of the Cross“, 1951, lk 78.

Kui Juan tol saatuslikul ööl kongiluku ettevaatlikult eemaldas, magavatest valvuritest möödus ning linadest ja riietest kokkuseotud kõie abil alla aeda laskus, jäi ta õhku rippuma – teadmata, kui kaugel on maapind, oli ta sunnitud sooritama hüppe. Õues oli pime¹⁶.

En una noche oscura, con ansias, en amores inflamada, ¡oh dichosa ventura!, salí sin ser notada, estando ya mi casa sosegada;	On a dark night, Anxious, by love inflamed, —O joyous chance!— I left not seen or discovered, My house at last completely quiet.	Kord pilksel öösel pöledes armutules – oh õnnelik saatus! – ma väljusin kodunt, kui majas kõik rahulik oli.
a oscuras y segura por la secreta escala, disfrazada, ¡oh dichosa ventura!, a oscuras y encelada, estando ya mi casa sosegada;	In the darkness, with light, By the secret ladder, disguised, —O joyous chance!— I left in the darkness, covered, My house at last completely quiet.	Pimeduskatte all, salatreppi mööda, loori varjus – oh õnnelik saatus! – vargsi ja pimedas, kui majas kõik rahulik oli.
en la noche dichosa, en secreto, que naide me veía ni yo miraba cisa, sin otra luz y guía sino la que en el corazón ardía.	On that joyous night, In secret, seen by no one, Nor with anything in sight, I had no other light or mark, Than the one burning in my heart.	Õöl õnnelikul, salaja, kellegi nägemata, ise midagi nägemata, ainsaks juhiks tuli, mis põles mu südames.
Aquesta me guiaba más cierto que la luz del mediodía adonde me esperaba quien yo bien me sabía en parte donde naide parecía.	This light guided me More directly than the midday sun, Where waiting for me Was the one I knew so well, my delight, In a place with no one in sight.	Veel kindlamalt juhtis see mind kui keskpäevavalgus sinna, kus ootas mind too, keda hästi ma tundsin, seal, kus meid keegi teine ei näe.
(Juan de la Cruz, 1972, lk 38)	(Tlk Antonio T. de Nicolàs, lk 103)	(Tlk Jüri Talvet, lk 56)

Noche oscura ei ole tõenäoliselt komponeeritud vangis, vaid hiljem samal aastal. Aga ma kahtlustan – ja neid kahtlustajaid on teisigi –, et ilma selle kogemusega poleks ka neid värssse. Meenub Dostojevski, kellele surma saadetuna vahetult enne mahalaskmist armu anti, mis jättis tema loomingu oma eksimatult äratuntava pitseri. Ja kuigi just vangis olles sai Juan paradoksaalsel kombel vabaks, siis kuidagi iseenesest tükib silme ette kujutus, et midagi väga saatuslikku ja otsustavat oli tema jaoks ka selles hüppest tundmatusse.

Olgu siinkohal mainitud, et Juani põgenemise kohta on meieni jõudnud ka mitmeid imelugusid, näiteks, et tema kambris ilmutas end Neitsi Maarja ja kamber sai valgust täis – aga kas tema „usuhüpe“ pole juba ise piisavalt suur ime? Surmalähedases seisundis aeda maandudes pidi ta suutma ronida üle kõrge müüri ja veel samal ööl endale turvalise varjupaiga leidma.

¹⁶ Ka siin on eestikeelsele tõlkele lisaks toodud teistsugune, mitmete siseriimide ja õrnalt tajutava rütmiga ingliskeelne versioon, mis pärineb väljaandest Antonio T. de Nicolàs, St. John of the Cross: Alchemist of the Soul. New York, 1989.

Mälestusi päästvast Neitsi Maarjast on Juaniga seoses veelgi: lapsepõlves olla ta kord peaaegu uppunud järve, kord kaevu, ja mõlemal juhul aitas ta välja keegi kaunis naine, kes ühtlasi päästis ta jõest välja karanud veekoletise käest. Väidetavalt räägitakse tänapäevani lugusid merekoletistest, järvedest, kaevudest ja võlutud printsessidest eelkõige neis Hispaania piirkondades, kuhu on koondunud moslemite järeltulijad, ning samuti on oletatud, et uppumise, *põhjavajumise* tunne – oli see siis päriselt või mitte – pidi jätma temasse mingi jälje, ja kes teab, ehk oli see mingis mõttes ka *ettevalmistus*.

Mõneks aastaks sai Juan rahu, jätkates tööd tekstide kallal ja kirjutades nunnade palvel oma luuletuste sisu seletavad teosed. Ühtlasi jätkas ta Teresa algatatud missiooni selleks ajaks juba paavstlikult tunnustatud reformeeritud karmeliitide kloostrielu juhtides. Ordu kogunemisel Madridis 1591. aastal tegi Juan ettepaneku muuta orduliikmete hääletamine salajaseks, et hoida ära ülemuste viha ja kättemaks alamate suhtes. Sellega küttis ta üles oma orduvendade vaenu ja karmeliitide eesotsas olev Nicolás Doria otsustas Juani hävitada – niisiis fabritseeriti süüdistused ebakõlbelise käitumise kohta väljaspool kloostrit, samuti mõeldi välja lugu tema suudlusest ühe Málaga nunnaga. Keegi seda muidugi ei uskunud, aga pärast ülekuulamisi ja ametist taandamist sai temast valitseva paranoia tõttu ikkagi heidik. Ühel hetkel tõusis Juanil kõrge palavik ja ta otsustas minna Ubeda kloostrisse taastuma. Sealset ülemat ajendas vana vimma tõttu kättemaksuhimu, mistõttu keelas ta vaesuse ettekäändel Juanile isegi arsti määratud toiduportsjoneid. Juan selle vastu ei protesteerinud, väljendades lootust, et ehk on kloostri toiduvaru tulevikus piisav. Ta suri sealsamas jala mädapaisest tekkinud (või kauterisatsiooni tagajärjel süvenenud) infektsiooni.

Post scriptum

Kõiges elulooga seonduvas, k.a Neitsi Maarjaga seotud imelugudes, tuginen ma muidugi sekundaarallikatele ja faktikontroll vajaks märksa põhjalikumat uurimistööd. Endastmõistetavalt on pühakute elulood paljuski skemaatilised ja neisse mahub ka palju imepärast ja ebausaldusväärset – segaseks jäävad eri teoste põhjal isegi Juani põgenemise üksikasjad: kas ta hüppas alla rõdult või aknast, kas keeras lahti lukukruvid või uksehinged jne? Aga võib-olla see kõik ei ole esmatähtis. Tema looming kõneleb enda eest.

„Hinge pimedada ööga“ seoses kasutatakse laiemas kultuurikontekstis palju transformatiivseid sümboleid ja narratiivimudeleid, millest nii

mõndagi leiab ka Juan de la Cruzilt endalt. Näiteks „Pimeda öö“ kommentaaris võrdleb ta hinge põleva puuhaluga, mis tuhaks põledes leegi- ga üheks saab, ja tule muundavat toimet käsitleb ta ka luuletuses „Elav armuleek“¹⁷; samuti ei puudu tal leeki lendava ööliblika ja tuhast tõusva fööniksi kujundid. On niisiis transformeeriv tuli – puhastustuli –, aga ka sellele mõnes mõttes vastandlik ja seda tasakaalustav vee element; näiteks ühes Juani ilusaimais ja oma kordustes loitsu või palvena mõjuvas luule- tuses „Läte“ („La Fonte“) on veel selgelt eluandev tähendus – sest kõik on alguse saanud *lättest*.

Kristoloogiat ja ristilöömise tähendust Juani loomingus sai korra juba mainitud, olgu siinkohal veel ära toodud, et on säilinud isegi üks koopia Juani enda joonistatud Jeesusest ristil (vaatega ülalt alla, mitte alt üles, mis on mõtlemapanev). Üks vanaaja mütoloogia sagedasemaid motiive, mida samuti hinge pimeda ööga seostatakse, on *katabasis* või allilmaskäik, mille võtavad ette nn surevad ja taassündivad jumalad nii Kreeka-Roo- ma, Egiptuse kui ka vana Lähis-Ida kontekstis. Sümboolselt tõlgendatakse allilma või põrgu külastamist surmana, sealt naasmist taassünnina – see- tõttu liigitatakse siia alla Jeesus Kristuse ristilöömine ja ülestõusmine, aga jungiaanlikus käsitluses ka näiteks lugu Joonast ja kalast (kelle poolt alla neelatuna tundis end mäletatavasti ka Juan).

Sajandite jooksul on need arhetüüpsed motiivid ja kujundid klišeedeks kulunud, aga küllap on kõik kogenud, et õigel hetkel ja õigetes kätes ärka- vad nad taas ellu. Nad on nii võimsad ja ligitõmbavad, et nende *mõju* on alati uus. Ja muide, kes tahab, võib selle kohta rohkem kuulata juba maini- tud saates, millel – nagu ma alles nüüd taipan – on sobivalt kõlav pealkiri „Öö-ülikool“.

Teisest küljest, mõeldes hoiatusele, mida ei väsinud kordamast ka Juan ise, need kõikvõimalikud kujutuspildid, mis tunduvad meile mingitel hetkedel jube tähenduslikud, ei ole sugugi mitte alati usaldusväärsed. Kas või näiteks see kena ja sümmeetriline jungiaanlik konstruktsioon, et meie kannatused on proportsionaalsed isiksuse arenguga ja valgustusega, mis meile seeläbi osaks saab – see ongi natuke liiga ilus, et tõsi olla. Mitte kõik ei välju oma ööst transformeerununa, on neid, kes regresseeruvad ja jää- vad kinni vanadesse piiridesse, veelgi tardunumana hirmust piiridetaguse, s.o iseenda põhjatuse ees, millega ei suudeta silmitsi seista. Ja mis seal salata – selles mõttes on hinge pime öö elu ja surma küsimus.

¹⁷ Jüri Talvet, Valitud tõlkeluulet, lk 58.

Seda kõike teadis väga hästi muidugi ka Jung ise. Ettenägelikult on ta kirjeldanud olukordi, kus inimese *ego*, tema *mina* peab hingelise ühtsuse säilimiseks siiski tahtejõu abil vastu pidama – et mitte transformatsiooni käigus kaosesse paiskuda. (Juan de la Cruz kasutab samast kogemusest rääkimiseks küll teisi mõisteid, aga *mina* oleks tema käsitluses kindlasti see, millest hing tühjenema peab.) On ka teraselt läbi nähtud, kui suurt hirmu tundis Jung ise nende läbielamiste ees – ja õigusega muidugi. Ega Jung ei ole mingi kerge lugemine, aga ta on ikkagi terapeut, tema psühholoogia on ülesehitav ka siis, kui juhatab meid kuristiku äärel – allilmas ära käinud, tuleb ta sealt tagasi, sümbolid abistavate juhtidena peos. Olen omal nahal kogenud, kuidas teda lugedes näib kõik ühtäkki omavahel seotud ja tähendusest laetud olevat; neid põhjuslikkusele allumatute asjaolude tähenduslikke kokkusattumusi nimetab ta kvantfüüsikast inspireerituna *sünkroonsuseks*. Aga kohati tundub mulle, et seegi on lõks.

Õõga seoses tuleks ikkagi rääkida veel ühest teosest, millel ma pikalt ei peatu, aga mida oleks juba pealkirja tõttu sobilik mainida – François Mauriaci romaan „Öö lõpp“, millest kirjutab ka Önnepalu oma essees, mida sai eespool tsiteeritud. Ma pole „Öö lõppu“ ennast ammu lugenud, küll aga seda analüüsivat esseed, mis läheb kohati kaugemalegi kui Mauriac oma (võib-olla eksitava pealkirjaga) romaanis ühes selle lahtiste otste ja ambivalentsusega. Spiraalselt arenevate mõttekäikudega juhib Önnepalu lugeja rahulikult, aga kindla käega paranoiliste kahtluste keerisesse, jõudes lõpuks välja sinnasamasse, kust leiab end Thérèse, Mauriaci (anti-)kangelane või ka *alter ego*, kes surivoodil, sümboolselt ristilööduna, seinal rippuvat krutsifiksi imiteerib. Kusjuures kahtluse alla seatakse isegi selle viimse žesti tähendus, mida „võib ju võtta ka irooniliselt“. Sest „[k]as pole enesepettus ka äkki see Kellelegi omistatud tahe, et ta *peab*, on pidanud sõdima iseene vastu? Aga kui ta ei olekski seda teinud, kui ta oleks *lasknud* ise end vabaks, järginud oma loomust... Jah, aga kuidas?“ Ja tulles juba Mauriaci juurde, jätkab Önnepalu: „...võib-olla pole tema katoliikluski muud, kui vaid pimesikumäng iseendaga, *tema* enesepettus sealpool kõige suuremat siirust... sest samas ta ju usub! Jah, aga mida.“¹⁸

* * *

Kuigi ma kahtlen endiselt paljudes asjades, siis Juanis vist enam mitte. Isegi siis, kui tema lugemine on kohati piinarikas, ja – mida rohkem sellesse sisse minna – eeldab ilmselt ka mingi isikliku puhastustule läbimist. See on vist usu küsimus – ja on seda muide ka tõlkija jaoks.

¹⁸ Tõnu Önnepalu, Thérèse – Ainus armastus. Tallinn 2021, lk 329.

Que bien sé yo la fonte que mana y corre
aunque es de noche.

Aquella eterna fonte está ascondida,
que bien sé yo do tiene su manida,
aunque es de noche.

Su origen no lo sé, pues no le tiene,
mas sé que todo origen della viene,
aunque es de noche.¹⁹

¹⁹ Juan de la Cruz, 1972, lk 72.